PROEVE VAN HERSTEL
DER VERLORENE BOEKEN VAN
LIVIUS.

Zoolang nog geen compleet exemplaar der *Historiae Romanae* van Livius is ontdekt (en hoe gering is onze hoop op zulk eene vondst?) moeten wij ons behelpen met de schrale berigten, welke de gelukkige schrijvers uit latere eeuwen, die zijn werk althans vollediger dan wij bezaten, aan de voor ons verlorene boeken ontleenden. Deze meestal onzamenhangende en verspreide berigten boezemen echter nog zooveel belang in, dat zij het gemis hunner bron dubbel doen gevoelen, en de zucht levendig maken om zoo veel mogelijk te herstellen, wat grootendeels, naar alle waarschijnlijkheid onherstelbaar, is verloren gegaan. Bekend is de veel omvattende arbeid van Joh. Freinshemius, die in zijne supplementen op de geredde boeken van Livius naar aanleiding van alle classieke schrijvers, welke hem ten dienste stonden, met veel talent en verdienste getracht heeft de verlorene boeken op Liviaansche wijze terug te geven. Een bezwaar echter tegen de methode, welke Freinshemius volgde, vind ik daarin gelegen, dat hij, natuurlijk met het doel om zijne supplementen zoo volledig mogelijk te maken, *alle* classieke schrijvers gebruikte. Op deze wijze toch loopt men ligt gevaar van aan Livius iets op te dringen, dat hij nimmer geschreven noch gekend heeft, en bij uiteenloopende berigten is het dikwerf onmogelijk om juist datgene uit te kiezen, wat Livius gekozen heeft, vooronderstellende, dat het feit hem bekend is geweest. Wanneer men derhalve de verlorene boeken zooveel mogelijk in het leven wil terug roepen, dan behoeft men niet zelf een volledig verhaal van alle ons bekende feiten, die op den weg van Livius lagen, en in zijnen geest te schrijven,

maar door minder naar volledigheid dan naar zekerheid te streven trachte men slechts zoo naauwgezet, als de gegevens dit toelaten, de woorden en gedachten van LIVIUS terug te geven.

Ik behoef niet te betoogen, van hoe groot belang eene vereeniging aller overblijfselen der verlorene boeken is, ten einde zoo veel mogelijk na te gaan, welke hun inhoud was. Ik heb daartoe eene, voor zoo ver ik weet, nog ongebruikte methode gevolgd en reeds op het 12de, 13de en 14de boek toegepast, welke mij aanvankelijk zeer gewenschte resultaten heeft opgeleverd. Het is, mij namelijk gebleken, dat niet alleen de *epitomator* van LIVIUS, maar ook FLORUS, EUTROPIUS, OROSIUS, hoogst waarschijnlijk ook VALERIUS MAXIMUS, waar zij gebeurtenissen uit de tijdvakken der verlorene boeken van LIVIUS behandelen, niemand anders dan dezen schrijver als bron gebruikt hebben. Het bewijs van deze stelling zoude mij te ver afleiden; ook vertrouw ik, dat velen, misschien wel allen, met mij tot hetzelfde resultaat zijn gekomen. Of van nog meer schrijvers, dan de opgenoemde, omtrent hunne bron hetzelfde mag gezegd worden is mij nog niet gebleken.

Wanneer men nu de teksten dezer verschillende schrijvers boven elkaar plaatst, zoodanig dat de overeenstemmende woorden en gedachten onder elkaar komen te staan, of naast elkander, wanneer slechts één eenig berigt voor ons bewaard heeft, dan zal men niet alleen alle berigten bij een verzameld verkrijgen, voor welke men met zekerheid kan instaan, dat LIVIUS ze gekend heeft, maar ook zijne gedachten, ja zelfs nu en dan zijne woorden terugvinden.

Eene proeve dezer bewerking laat ik hier volgen.

LIBER XII.

Orosius). **Dolabella et Domitio cos. Lucani Bruttii Samnites quoque cum**
EUTROPIUS). ITERUM SAMNITIBUS
Etruscis et Senonibus Gallis **facta societate, cum redivivum**
TUSCISQUE GALLORUM COPIAE SE IUNXERUNT
contra Romanos bellum molirentur, Romani ad exorandos Gallos misere
CONTRA ROMANOS
Livii Epitome). *Quum Romanorum*

legatos: quos cum Galli interfecissent, Caecilius
legati a Gallis Senonibus interfecti essent, L. Caecilius
praetor ob ulciscendam legatorum necem, et comprimendum tumultum hostium
praetor cum legionibus ab iis caesus est.
cum exercitu missus ab Etruscis Gallisque oppressus interiit.
Septem praeterea tribuni militum in ea pugna occisi, multi nobiles trucidati, tredecim millia etiam militum Romanorum illo bello prostrata sunt. Ita autem quotiescumque Galli exarserunt, totis opibus suis Roma detrita est.
Florus). Omnes reliquias
eorum in Etruria ad lacum Vadimonis Dolabella delevit:
SED CUM ROMAM TENDERENT A CN. CORNELIO DOLABELLA COS. DELETAE SUNT
ne quis exstaret in ea gente, quae incensam a se Romani urbem
gloriaretur. — Imminet portui ad prospectum maris positum maius
Tarentini prospectam spectaculo
Quum a Tarentinis
theatrum. Ludos forte celebrabant, cum adremigantem litori
theatri
Romanam classem inde vident.
Romanam classem forte praetereuntem hostiliter invaserunt, quinque tan-
Romana classis
tum navibus vix per fugam elapsis: caetera retracta in portum classis, et profligata est, praefecti navium trucidati, omnes bello utiles caesi, reliqui pretiò
direpta esset, duumviro, qui praeërat classi, occiso,
venditi sunt. Continuo missi Tarentum a Romanis legati, ut de illatis
missi ad eos a senatu legati, ut de iis
Sine mora aderat legatio
quererentur iniuriis, pulsatique ab iisdem, auctas insuper iniuriàs retulerunt
quererentur iniuriis pulsati sunt.
querelam ferens. Hanc quoque foede per obscoenam turpemque
Valerius Maximus). Cum gravissimas ibi iniurias accepissent, unus etiam
TARENTINIS, QUIA LEGATIS ROMANORUM INIURIAM FECISSENT,
dictu contumeliam violant.
urina respersus esset,
legati a senatu Tarentum ad res repetendas missi in theatrum, (ut est consuetudo Graeciae) introducti, legationem, quibus acceperunt verbis, peregerunt. De his, quae passi erant, questi non sunt, ne quid ultra ac mandatum esset, loquerentur, insitusque pectoribus eorum antiqui moris respectus dolore, qui ex contumelia gravissimus nascitur et sentitur, convelli non potuit.

His causis bellum ingens exortum est.
Ob id bellum iis indictum est.
Ex hinc bellum.
BELLUM INDICTUM EST.

Romanos, qui quantique hostes circumstreperent, permetientes, ultima adegit
Sed apparatus horribilis
necessitas proletarios quoque in arma cogere, hoc est eos qui in urbe semper sufficiendae prolis causa vacabant, militiae adscribere; quippe cum frustra de prole cura sit, nisi rebus praesentibus consulatur.

Itaque irruit in universas Tarentinorum fines cum Aemilio consule exercitus Romanus, igni ferroque vastat omnia, plurima expugnat oppida, iniuriam insolenter acceptam crudeliter vindicat.

Samnites defecerunt. Adversus eos et Lucanos et Bruttios et Etruscos aliquot proeliis a compluribus ducibus bene pugnatum est.

Continuo Tarentinos, plurimis finitimorum praesidiis fultos, maxime
cum tot simul populi pro Tarentinis consurgerent, omnibusque
Tarentinis
Pyrrhus auxit,
vehementior Pyrrhus,
Pyrrhus, Epirotarum rex, ut auxilium ferret,
ILLI PYRRHUM, EPIRI REGEM AUXILIUM CONTRA RO-
qui etiam in se ob magnitudinem virium consiliorum-
MANOS POPOSCERUNT, QUI EX GENERE ACHILLIS ORIGINEM TRAHEBAT.
que, summam belli nomenque traduxit, nam Tarentum utpote
ex Lacedaemoniis conditam cognatamque Graeciae civitatem
qui ex Lacedaemoniis conditoribus semigraecam civitatem
vindicaturus totas vires Epiri, Thessaliae et Macedoniae,
vindicaturus, cum totius viribus Epiri, Thessaliae, Macedoniae,
elephantos etiam usque in id tempus invisos Romanis, numero XX in Italiam
elephantisque in id tempus incognitis
in Italiam venit.
IS MOX AD ITALIAM VENIT.
vexit: terra, mari, viris, equis, armis, belluis ad postremum viribus suis
terra viris, equis, armis, addito insuper ferarum terrore....
dolisque terribilis: nisi quod Delphici illius vanissimi spiritus, et mendacissimi nebulonis, quem magnum ipsi vatem ferunt, responso circumventus ambiguo, exitum fecit eius, qui non consuluisset.

Quum in praesidium Rheginorum legio Campana cum praefecto Decio Iubellio missa esset, occisis Rheginis, Rhegium occupavit.

LIBER XIII.

EUTROPIUS). MISSUS EST CONTRA EUM CONSUL P. VALERIUS LAEVINUS, QUI CUM EXPLORATORES PYRRHI CEPISSET, IUSSIT EOS PER CASTRA DUCI, OSTENDI OMNEM EXERCITUM, TUMQUE DIMITTI, UT RENUNTIARENT PYRRHO, QUAECUNQUE A ROMANIS AGERENTUR.

Orosius). Itaque apud Heracleam, Campaniae urbem, fluviumque Sirim,
Florus). Apud Heracleam et Campaniae fluvium Lirim
prima inter Pyrrhum regem et Laevinum consulem pugna commissa est.
prima Laevino consule pugna
Livii Epitome). *Valerius Laevinus consul*
PUGNA MOX COMMISSA.
Consumtus est gravissimo certamine dies, utrumque omnibus mori intentis,
quae tam atrox fuit,
parum prospere adversus Pyrrhum pugnavit,
fugere nesciis.
ut Frentanae turmae praefectus
Obsidius, invectus in regem, turbaverit, coëgeritque, proiectis insignibus, proelio excedere. Actum erat, nisi elephanti
CUM IAM PYRRHUS FUGERET ELEPHANTORUM AUXILIO VICIT,
elephantorum
conversi in spectaculum belli procurrissent: quorum cum mag-
Elephantos autem introductos inter concurrentia agmina mole ter-
maxime
nitudine, tum deformitate, et novo odore simul ac stridore con-
ribiles, forma truces, odore graves, ut videre Romani pa-
QUOS ROMANI
sternati equi, cum incognitas sibi belluas amplius quam erant,
vitantibus equis, novo genere pugnandi circumventi et territi
EXPAVERUNT INCOGNITOS,
inusitata facie *territis militibus.*
suspicarentur, fugam stragemque late dederunt.
diffugerunt. Sed postquam
Minucius quartae legionis primus hastatus, protentam in se manum
C. Minucius quartae legionis hastatus unius proboscide ab-
belluae gladio desecuit, et conturbatam dolore vulneris averti bello atque
scissa mori posse belluas ostenderat.
in suos saevire compulit, eiusque immoderato discursu perturbari ac permisceri

coepere, finis pugnae etiam beneficio noctis impositus est. Victos fuisse
SED FINEM PROELIO NOX DEDIT. LAEVINUS TAMEN PER
Romanos turpis fuga prodidit, quorum tunc cecidisse referuntur peditum
NOCTEM FUGIT. PYRRHUS ROMANOS
14,830, capti 1303, equites autem caesi 242, capti 802, signa amissa 22.
CEPIT 1800, EOSQUE SUMMO HONORE TRACTAVIT,
captivos indulgenter habuit.

Nam quantus e diverso numerus sociorum Pyrrhi fuerit exstinctus, memoriae traditum non est: maxime quia scriptorum veterum mos est, ex ea parte, quae vicerit, occisorum non commemorare numerum, ne victoriae gloriam maculent damna victoris: nisi forte cum adeo pauci cadunt, ut admirationem terroremque virtutis augeat paucitas perditorum, sicut in prima Persici bello congressione apud Alexandrum Magnum fuit: cui inter 40,000 fere hostium interfecta, novem tantummodo in exercitu eius pedites defuisse referuntur.

Post id proelium cum corpora Romanorum, qui in acie ceciderunt, Pyrrhus inspiceret, omnia versa in hostem invenit.
interemtos cremavit. Omnium vulnera in pectore, quidam
OCCISOS SEPELIVIT. QUOS CUM VULNERE ADVERSO
hostibus suis immortui, omnium in manibus enses, et relictae in vultibus minae, et in ipsa morte ira vivebat. Quod adeo Pyrrhus miratus est, ut di-
ET VULTU TRUCI ETIAM MORTUOS IACERE VIDISSET
TULISSE AD COELUM MANUS DICITUR CUM HAC
VOCE: SE TOTIUS ORBIS DOMINUM ESSE POTUISSE, SI TALES SIBI MILITES
ceret: O quam facile erat orbis imperium occupare, aut mihi
CONTIGISSENT.
Romanis militibus, aut me rege Romanis.

Sed Pyrrhus atrocitatem cladis, quam hoc bello exceperat, diis suis hominibusque testatus est, adfigens titulum in templo Tarentini Iovis, in quo haec scripsit:

Qui ante hac
invicti fuvere viri, pater optime Olympi,
hos ego in pugna vici, victusque sum ab isdem.

Et cum a sociis increparetur, cur se victum diceret, qui vicisset, respondisse fertur: nae ego, si iterum eodem modo vicero, sine ullo milite Epirum revertar.

Interea Romanus exercitus, postquam victus clam fugit e castris, miserabilem belli cladem gravioribus monstris auctam accumulatamque persensit. Nam pabulatores forte congressos veluti hostilis quaedam oborta tempestas, cum horribili fragore coeli correptos, diris fulminibus excussit: quippe 34 eorum idem turbo prostravit, 22 semineces relicti, iumenta exanimata et capta (?)

quam plurima, ut merito contigisse non signum vastationis futurae sed vastatio ipsa referatur.

POSTEA PYRRHUS IUNCTIS SIBI SAMNITIBUS, LUCANIS, BRUTTIISQUE,
prope captam Urbem
ad urbem
ROMAM PERREXIT, OMNIA FERRO IGNIQUE VASTAVIT. CAMPANIAM DEPO-
Fregellas, Lirim, Campaniam po-
Romam processit *po-*
PULATUS EST: ATQUE AD PRAENESTE VENIT, MILLIARIO AB URBE 18.
pulatus a Praenestina arce prospexit, et a 20
pulabundus.
MOX TERRORE EXERCITUS, QUI CUM CONSULE SEQUEBATUR, IN CAMPA-
lapide oculos cet.
NIAM SE RECEPIT.

Quae autem eorum, qui superfuerunt, in reparando exercitu festinatio? Pyrrhus, video me, inquit, plane Herculis sidere procreatum, cui quasi ab angue Lernaeo, tot caesa hostium capita de sanguine suo renascuntur. Captivos

LEGATI AD PYRRHUM DE REDIMENDIS CAPTIVIS MISSI
C. Fabricius ad eum, ut de redimendis captivis age-
VALERIUS MAXIMUS). *Legatis Romanorum ad redimendos captivos*
ret, missus a Senatu, — *Captivi*
castra sua petentibus, quo tutius venirent, Lyconem Molossum obviam misit: quoque honoratius exciperentur, ipse cum ornato
AB EO HONORIFICE SUSCEPTI SUNT. CAPTIVOS
equitatu extra portam occurrit.
SINE PRETIO ROMAM MISIT. UNUM EX LEGATIS ROMANORUM FABRICIUM
sine pretio remissi sunt.
sine pretio restituit. Fabricius oblatam sibi a rege
SIC ADMIRATUS EST, UT, CUM EUM PAUPEREM ESSE COGNOVISSET, QUARTA
partem imperii
PARTE REGNI PROMISSA, SOLLICITARE VOLUERIT, UT AD SE TRANSIRET,
— *a rege tentatus est* *ut patriam desereret*
CONTEMPTUSQUE A FABRICIO EST.
frustra.
repudiavit.

(*Fabricius*) *legatus ad Pyrrhum profectus, cum apud eum Cineam Thessalum narrantem audisset, quendam Atheniensem clarum sapientia suadere, ne quid*

aliud homines quam voluptatis causa facere vellent: pro monstro eam vocem accepit, continuoque Pyrrho et Samnitibus istam sapientiam deprecatus est.

QUARE CUM PYRRHUS INGENTI ROMANORUM ADMIRATIONE TENERETUR

A Pyrrho

LEGATUM MISIT, QUI PACEM AEQUIS CONDITIONIBUS PETERET, PRAECI-

legatus missus ad senatum

Legatis missis, ut facto foedere in amicitiam reciperetur, omni modo annisus est(Pyrrhus).

PUUM VIRUM, CINEAM NOMINE: ITA UT PYRRHUS PARTEM ITALIAE, QUAM

Cineas petiit, ut componendae pacis causa rex in

IAM ARMIS OCCUPAVERAT, OBTINERET.

urbem reciperetur, de qua re quum ad frequentiorem Senatum referri placuisset, Ap. Claudius, qui propter valetudinem oculorum

Appio Caeco

iamdiu consiliis publicis se abstinuerat, venit in curiam, et sententia

perorante

sua tenuit, ut id Pyrrho negaretur (cf. VAL. MAX. VIII. 13. 5)

PAX DISPLICUIT, REMANDATUMQUE PYRRHO A SENATU EST, EUM CUM ROMANIS, NISI EX ITALIA RECESSISSET, PACEM HABERE NON POSSE. TUM ROMANI

Ceterum cum et magni pretii, et varii generis a legatis (Pyrrhi), tam viro-

legati

rum quam feminarum apta usui munera circa domos ferrentur, nulla cuiquam

cum muneribus

dono ianua patuit. Cum magnum captivorum civium suorum numerum a

ab urbe pulsi

CAPTIVOS OMNES, QUOS

Pyrrho rege ultro missum recepissent, decreverunt ut ex iis, qui equo me-

PYRRHUS REDDIDERAT, IUSSERUNT INFAMES HABERI

ruerant, in funditorum auxilia transcriberentur: neve quis eorum intra castra tenderet, neve locum extra assignatum vallo aut fossa cingeret, neve tentorium ex pellibus haberet.

QUOD ARMATI CAPI POTUISSENT:

NEC ANTE EOS AD VETEREM STATUM REVERTI

iis autem ad pristinum militiae ordinem recursum proposuerunt

QUAM SI BINORUM HOSTIUM OCCISORUM SPOLIA RETULISSENT.

si bina ex hostibus spolia tulissent

ITA LEGATUS PYRRHI REVERSUS EST. A QUO CUM QUAERERET PYRRHUS,

interroganti regi suo

QUALEM ROMAM COMPERISSET, CINEAS DIXIT, REGUM SE PATRIAM VI-

quid de hostium sede sentirent, Urbem templum sibi visam, se-
DISSE, SCILICET TALES ILLIC FERE OMNES, QUALIS UNUS PYRRHUS APUD
natum regum concessum esse.
EPIRUM ET RELIQUAM GRAECIAM PUTARETUR.
Cn. Domitius censor primus ex plebe lustrum condidit. Censa sunt civium capita 278,222.
MISSI SUNT CONTRA PYRRHUM DUCES P. SULPICIUS ET DECIUS MUS
Curio Fabricioque
CONSULES.
consulibus
Secunda inter Pyrrhum et Romanos consules pugna in Apuliae finibus fuit, ubi
Iterum adversus Pyrrhum pugnatum est.
in Apulia apud Asculum
clades belli ad utrosque sed maxime ad Pyrrhum, victoria ad Romanos con-
dubio eventu
melius dimicatum est.
cessit. Nam cum diu obnixe cunctis in mutuam caedem ruentibus, anceps
Nec ante cladi finis fuit, quam nox
CERTAMINE
belli penderet eventus, Pyrrhus, transfixo brachio
dirimeret, postremusque fugientium ipse rex a satellitibus humero
COMMISSO PYRRHUS VULNERATUS EST,
saucius, prior cessit e proelio. Sed et Fabricius legatus tunc vulneratus est.
saucius in armis suis referretur.
Elephanti prima pugna vulnerari, atque in fugam cogi posse
Iam belluarum terror exoleverat. Minucius belluas mori posse
deprehensi, deinde subiectis inter posteriora ac mollia ignibus exagitati,
ostenderat. In ipsas pila congesta sunt,
ardentes insuper machinas furore trepido circumferentes, exitio suis fuere.
et in turres vibratae faces, tota hostium agmina ardentibus ruinis
Caesa sunt in ea pugna 5000 Romanorum: de exercitu vero Pyrrhi
operuere.
ELEPHANTI INTERFECTI, TANTUM 5000 EX ROMANIS CAESA, HOSTIUM
20,000 prostrata sunt. Regis signa ablata 53, Romanorum 11 amissa sunt.
20,000. PYRRHUS TARENTUM FUGATUS.
(Eo bello, quod adversus Pyrrhum gerebatur), Carthaginienses 130 navium classem in praesidium Romanis Ostiam ultro cum misissent, senatui placuit legatos ad ducem eorum ire, qui dicerent, populum Romanum bella suscipere solere, quae suo milite gerere posset, proinde classem Carthaginem reducerent.
Cum Carthaginiensibus quartum foedus renovatum.

INTERIECTO ANNO, CONTRA PYRRHUM FABRICIUS EST MISSUS, QUI PRIUS INTER LEGATOS SOLLICITARI NON POTUERAT, QUARTA REGNI PARTE PROMISSA. TUM, CUM VICINA CASTRA IPSE ET REX HABERENT, MEDICUS

Quum C. Fabricio consuli is, qui ad eum a

Curius medicum

PYRRHI AD EUM NOCTE VENIT, PROMITTENS VENENO PYRRHUM OCCISURUM,

Pyrrho transfugerat, polliceretur se venenum regi daturum,

venale regni Pyrrhi caput

RUM, SI SIBI ALIQUID POLLICERETUR, QUEM FABRICIUS VINCTUM REDUCI

cum indicio ad regem

offerentem remisit

IUSSIT AD DOMINUM, PYRRHOQUE DICI, QUAE CONTRA CAPUT EIUS MEDICUS

remissus est.

SPOPONDISSET. TUNC REX ADMIRATUS EUM DIXISSE FERTUR: ILLE EST FABRICIUS, QUI DIFFICILIUS AB HONESTATE, QUAM SOL A CURSU SUO AVERTI POTEST.

Res praeterea contra Etruscos, Lucanos, Bruttios et Samnites prospere gestas continet.

Op deze wijze, geloof ik, is een herstel van LIVIUS binnen zekere grenzen mogelijk, dat bij wetenschappelijke onderzoekingen van nut kan zijn. Zoo toch worden alle overblijfselen, hoe schamel ook en onzuiver, bijeengebragt, en de reeds zoo zeer gewijzigde tekst in het geheel niet meer door ons toedoen veranderd.

Buitendien leeren wij op deze wijze de betrekkelijke waarde der boven opgenoemde schrijvers gemakkelijk kennen, en inzien, wat ieder volgens zijne opvattingen bij den oorspronkelijken tekst voegde.

Misschien zal men mij tegenwerpen, dat ik om mijn doel te bereiken op sommige plaatsen vrij willekeurig den tekst der gebruikte schrijvers heb omgezet. Deze aanmerking zou stellig van veel gewigt zijn, indien ik eene uitgave van een dezer schrijvers voorhad, doch eene kleine omzetting der woorden, zonder dat de zin in het minst veranderd wordt, is naar ik meen zeer geoorloofd, om de overeenstemming tusschen de verschillende schrijvers nog duidelijker in het oog te laten vallen.

Leyden, Aug. 1854. J. A. VAN DER CHIJS.